

De opbouw en gedachtegang van de brief aan de Hebreëën

Riemer Roukema

Gepubliceerd in: *Schrift* 257 / 43,5 (okt. 2011), p 151-154 en op www.riemerroukema.nl

Onder de nieuwtestamentische geschriften is de zogeheten Hebreëënbrief een buitenbeentje. We komen hierin in aanraking met een geheel originele visie op Jezus Christus als hogepriester in een hemels heiligdom. Deze visie wordt uiteengezet met redeneringen die we nergens anders in het Nieuwe Testament aantreffen. Regelmatig worden de lezers streng aangesproken niet af te vallen van hun geloof in de verlossing die Jezus heeft bewerkt.

Wie dit Griekse geschrift heeft geschreven, zal wel altijd een raadsel blijven, en aan wie het precies is geadresseerd is evenmin duidelijk. Zelfs is wel de vraag gesteld of dit geschrift, dat als een brief bekend staat, wel een brief aan een concrete gemeenschap is. Er is ook wel verondersteld dat het een op schrift gestelde preek is, of een theologische verhandeling. Een brief begint gewoonlijk met de naam van de auteur en de geadresseerden, maar dit geschrift valt met de deur in huis met een verheven zin over God en de Zoon. Het slot doet wel denken aan een echte brief, want daar worden enkele persoonlijke mededelingen gedaan en groeten overgebracht. In dat verband noemt de auteur zijn schrijven een ‘woord van aansporing’ (Hebreëën 13,22; Willibrordvertaling).

Het lijkt mij echter duidelijk dat de auteur dit geschrift aan een concrete gemeenschap heeft gericht. Dan is het dus een soort van zendbrief, waarvan Paulus er meer heeft geschreven, bijvoorbeeld aan de christenen in Rome en Korinte, al is de stijl van deze brief geheel anders. Als dit juist is, is misschien in de vroegste overlevering van de brief het begin, waarin de naam van de auteur en de geadresseerden werden vermeld, verloren gegaan. Over auteurschap en beoogde lezers leest u in het volgende artikel van dit nummer.

Deze bijdrage gaat over de opbouw van dit geschrift. Voor ieder die het aandachtig leest, zal het duidelijk zijn dat de schrijver zijn betoog zorgvuldig vorm heeft gegeven. Stap voor stap gaat hij van het ene thema over op het andere. Schijnbaar terloops kondigt hij de thema's aan die hij verderop gaat behandelen, door ze in een eerdere fase al even te noemen. Diverse overwegingen en vermaningen komen in andere bewoordingen steeds terug. Het is daarom niet verbazingwekkend dat allerlei geleerden hebben geprobeerd de structuur van deze brief gedetailleerd aan het licht te brengen. Sommigen (onder wie in het bijzonder Albert Vanhoye) kwamen tot prachtige constructies, die anderen echter te gezocht en te gekunsteld vonden. Ik stel mij hier niet ten doel de uiteenlopende pogingen om tot een overtuigende structuuranalyse te komen te bespreken en met elkaar te vergelijken. Wel zal ik de opbouw in grote lijnen nagaan door de gang van het betoog weer te geven en in te delen, waarbij ik erken dat anderen de brief net iets anders hebben ingedeeld. Dat de specialisten tot allerlei verschillende indelingen zijn gekomen, doet vermoeden dat de auteur zelf niet bewust zo'n strak schema in zijn geschrift heeft aangebracht. Kenmerkend voor zijn redeneertrant is dat de overgangen op veel plaatsen vloeiend zijn. De grote lijnen van het betoog zijn echter duidelijk genoeg.

Inleiding

De Zoon

In de eerste zin maakt de auteur meteen duidelijk dat hij zijn woorden zorgvuldig kiest en daarmee een bepaald effect wil sorteren. In Hebreëën 1,1 beginnen namelijk vijf woorden met een p (*polumerôs, polutropôs, palai, patrasin, prophêtais*). Aan het slot van Hebreëën 1,2 klinkt de begin-p nog tweemaal (in *pantôn* en in *epoiêsen*, van het werkwoord *poiein*). Die

zevenvoudige alliteratie wijst erop dat in deze eerste zin iets verhevens is gezegd; het gaat dan ook over God die al veelvuldig in het verleden heeft gesproken en ten slotte heeft gesproken in de Zoon. Dat die Zoon Jezus heet, wordt voorlopig nog niet onthuld (pas in 2,9), maar voor de beoogde lezers en hoorders moet het volkomen duidelijk zijn geweest wie met die Zoon bedoeld is.

Deels overlappend met die zeven allitererende woorden klinken in Hebreeën 1,2-4 zeven uitspraken over de Zoon: hij is erfgenaam van al wat bestaat (1), door hem heeft God de wereld geschapen (2), hij is de afstraling van Gods heerlijkheid en het evenbeeld van zijn wezen (3), hij houdt alles in stand door zijn machtig woord (4), hij heeft de reiniging van de zonden voltrokken (5), hij heeft daarna plaatsgenomen aan Gods rechterhand (6) en hij is even hoog boven de engelen verheven als de naam die hij heeft geërfd die van de engelen overtreft (7). Die laatste uitspraak, dat de Zoon op een veel hoger plan staat dan de engelen, wordt vervolgens in Hebreeën 1,5-13 onderbouwd met behulp van zeven citaten uit de Schrift, die zijn ontleend aan de drie onderdelen die Joden daarin onderscheiden: Tora, Profeten en Psalmen (ofwel geschriften; vgl. Lucas 24,44). Het hoogtepunt van deze zeven Schriftcitaten is dat God aan de Zoon heeft gevraagd aan zijn rechterhand te gaan zitten (Psalmen 110,1), hetgeen God nooit tot een van de engelen heeft gezegd (Hebreeën 1,13).

Aansporingen

Na dit verheven en zorgvuldig geconstrueerde begin richt de auteur zich rechtstreeks tot zijn lezers en prent hij hun in dat zij deze boodschap, die hun heil betreft, niet moeten veronachtzamen (2,1-4). Daarna verklaart hij in een uitleg van Psalmen 8,5-7 dat Jezus – nu noemt hij eindelijk diens naam –, anders dan de engelen, zich ter wille van zijn volk aan het lijden en de dood heeft onderworpen en daarna met luister en eer is gekroond. Voor het eerst wordt Jezus dan tevens hogepriester genoemd; verklaard wordt dat hij in die functie de zonden van het volk heeft verzoend (2,5-18). Daarmee kondigt de auteur een centraal thema van zijn verhandeling aan, want in Hebreeën 4,14-9,28 zal hij Jezus' werkzaamheid als hogepriester breedvoerig bespreken.

Werd Jezus tot dusver vergeleken met de engelen, nu zet de auteur hem af tegen Mozes, en stelt hij dat Christus niet als dienaar, zoals Mozes, maar als de Zoon over het huis van God is aangesteld (3,1-6). In een strenge toepassing van Psalmen 95,7-11 wordt de lezers nogmaals op het hart gedrukt dat zij van het beloofde heil niet mogen afvallen. De Israëlieten die veertig jaar door de woestijn zwierven, worden hun ten voorbeeld gehouden; ook toen dezen ten slotte onder leiding van Jozua het beloofde land in gingen, ontvingen zij nog niet de beloofde rust, omdat die is weggelegd voor hen die tot geloof in Christus zijn gekomen (3,7-4,13).

Dan is de auteur toegekomen aan het begin van zijn bredere bespreking van Jezus, die als de ware menselijke *en* hemelse hogepriester eeuwig heil heeft verworven voor allen die hem gehoorzamen (4,14-5,10). In dit verband past hij het godswoord in Psalmen 110,4 – 'Jij bent priester voor eeuwig, op de wijze van Melchisedek' – op Jezus toe (5,6). Dit is een mooi voorbeeld van de werkwijze van de auteur: terloops kondigt hij een thema aan dat hij verderop uitvoeriger zal uiteenzetten. Maar eerst worden de lezers in een lange passage weer vermanend toegesproken omdat zij traag van begrip en lui zouden zijn geworden. Met een nog heviger intensiteit dan voorheen worden zij streng voor afvalligheid gewaarschuwd. Zij zouden het basisondericht over Christus inmiddels moeten kennen en nu moeten openstaan voor het vervolgondericht voor volwassenen, dat in deze brief wordt uiteengezet. Deze passage wordt afgesloten met opnieuw een vermelding van Jezus als hogepriester op de wijze van Melchisedek (5,11-6,20).

Verlossing door Christus

Hogepriester

In hoofdstuk 7 wordt dat laatste motief breder uitgewerkt. De auteur verwijst naar Abraham, die tienden gaf aan Melchisedek, de raadselachtige priester van God die tevens koning van Salem was (Genesis 14,17-20). Omdat deze priester in het boek Genesis als het ware uit de lucht komt vallen, vergelijkt de schrijver van Hebreëën hem zelfs met de Zoon van God. Melchisedek vertegenwoordigt een ander priesterschap dan dat van de latere stam Levi, waaruit Israëls priesters voortkwamen. In Abrahams erkenning van het priesterschap van Melchisedek ziet de auteur een aanwijzing dat diens priesterschap hoger staat dan dat van de Levieten, Abrahams verre nakomelingen. Zo wil hij aantonen dat ook Jezus heel goed hogepriester kon zijn, al was hij niet afkomstig uit de stam Levi, maar uit de stam Juda. Bovendien moet uit de verwijzing naar Melchisedek duidelijk worden dat Jezus' eeuwige hogepriesterschap op de wijze van Melchisedek dat van Israëls priesters overtrof. Hieraan voegt de auteur toe dat de wet van Mozes in geen enkel opzicht het volmaakte heeft gebracht en dat Jezus borg staat voor een beter verbond (7,1-28). Met dat laatste kondigt hij het volgende onderwerp aan, dat hij met zijn betoog over Jezus' volmaakte hogepriesterschap verbindt.

In Hebreëën 8,1 verklaart de auteur eerst expliciet wat de hoofdzaak van zijn uiteenzettingen is: 'dat wij zo'n hogepriester hebben, die gezeten is aan de rechterhand van de troon van de majesteit in de hemel' – van God dus. Vervolgens betoogt hij dat Jezus als hogepriester zijn dienst heeft verricht in een hemels heiligdom en dat hij de middelaar is van een beter verbond (8,1-6). Uit een citaat van Jeremia 31,31-34 over het nieuwe verbond dat God met zijn volk zal sluiten wordt geconcludeerd dat het eerste verbond – dat God met Israël heeft gesloten op de Sinai – verouderd is omdat het door een nieuw verbond is afgewisseld (8,7-13). De voorwerpen en rituelen van dat oude verbond, die hoorden bij het aardse heiligdom, worden wel met respect genoemd, maar de voorschriften dienaangaande worden toch als voorlopig aangemerkt (9,1-10).

Verlosser

Net iets over de helft van de brief lezen we dat Christus als hogepriester het hemelse heiligdom is binnengegaan en met zijn dood ('zijn eigen bloed') eens en voorgoed een eeuwige verlossing heeft verworven. Deze verlossing wordt onderscheiden van de uiterlijke reiniging door middel van dierenoffers (9,11-14). In Hebreëën 9,15-28 verklaart de auteur uitvoeriger dat Christus de middelaar van een nieuw verbond is doordat hij in één keer met het offer van zijn leven de zonden van de mensheid op zich genomen en weggedaan heeft. Dit heeft plaatsgevonden 'bij de voleinding der eeuwen' of – in de Willibrordvertaling – 'op het hoogtepunt van de geschiedenis' (9,26). Deze passage bevat ongetwijfeld eveneens het hoogtepunt van de brief.

Daarop wordt nader uitgelegd in welke verhouding Christus' offer staat tot de offers van de wet van Mozes, die wordt gekarakteriseerd als 'een schaduw van de goede dingen die moesten komen, niet hun ware gedaante' (10,1; Willibrordvertaling). Volgens de auteur sprak Psalmen 40,7-9 al van Jezus' komst in het lichaam, waarmee hij eenmalig zichzelf offerde en zo de offers die in de wet van Mozes voorgeschreven waren, afschafte. Door opnieuw te citeren uit Jeremia 31 (nu alleen de verzen 33-34) maakt de auteur duidelijk dat hij zo in feite de thematiek van Hebreëën 8,1-9,10 weer heeft opgepakt en uitgewerkt (10,1-18).

Afsluiting

Aansporingen

In zijn beschouwingen over de hogepriester Christus die door zijn offer een eeuwige verlos-

sing heeft verworven (7,1-10,18) is de auteur terughoudend geweest met het formuleren van vermaningen. Nu hij dit onderricht uiteengezet heeft, richt hij zich op strenge toon weer rechtstreeks tot zijn publiek, zoals hij dat eerder in zijn verhandeling ook al bij herhaling deed. Hij roept zijn lezers ertoe op oprecht aan de belijdenis van Christus vast te houden, in liefde met elkaar om te gaan en niet weg te blijven van hun bijeenkomsten (10,19-25). In angstaanjagende bewoordingen stelt hij hun Gods strenge oordeel in het vooruitzicht, voor het geval dat zij moedwillig zouden zondigen na de kennis van de waarheid te hebben ontvangen. Hij herinnert aan hun volharding van vroeger, in een periode van vervolging, en citeert Habakuks belofte van de komst van de Heer en diens bemoediging: 'Mijn rechtvaardige zal door het geloof leven' (10,26-39; citaat 10,37-38; Habakuk 2,3-4).

Dit citaat uit Habakuk is de opmaat naar het bekende hoofdstuk over het geloof waarmee tal van vromen sinds het begin van de wereld hebben geleefd en dat ook aan de lezers als levensprincipe wordt voorgehouden. De breedvoerige theologische beschouwingen zijn ten einde. Nu volgt een groot aantal voorbeelden van geloofsgetuigen uit het oude verbond, van Abel en de aartsvaders tot de profeten, te veel om allemaal bij name te noemen. Maar, zo benadrukt de auteur, ondanks hun geloof hebben deze vromen Gods belofte niet verkregen, omdat God niet wilde dat zij de voleinding zouden bereiken 'zonder ons', dus zonder hen die in Christus waren gaan geloven (11,1-40).

Zoals bijna te verwachten is, volgt op deze 'wolk van getuigen' (aldus 12,1) weer een vermanende passage, waarin de auteur zijn lezers opnieuw wijst op Jezus, 'de leidsman en voltooiër van ons geloof' (12,2). Zij moeten strijden tegen de zonde; zij dienen in moeilijkheden Gods tuchtiging te zien en die te verdragen; zij moeten in vrede met allen leven en Gods genade niet verspelen (12,1-17). In hooggestemde bewoordingen wordt het contrast geschetst tussen Gods schrikwekkende openbaring op de Sinai, ten tijde van Mozes, en het feest in het hemelse Jeruzalem waartoe de gelovigen van het nieuwe verbond bestemd zijn. Onverholven dreigt de auteur nogmaals met Gods oordeel over de instabiele wereld en plaatst hij Gods onwankelbare koninkrijk daartegenover (12,18-29). Hierop laat hij nog enkele aansporingen aangaande de levensheiliging en een bemoediging volgen (13,1-9). Kort grijpt hij weer terug op de offerthematiek van zijn brief. Nieuw is onder meer dat hij verwijst naar Jezus' lijden 'buiten de stadspoort' en naar het 'altaar' dat 'wij hebben' (13,10.12). Met dat laatste is geen materieel altaar bedoeld, maar is uitgedrukt dat de lezers door Jezus met hun lippen aan God een offer van lofprijzing brengen. Ook goedgevoelen en het oefenen van de onderlinge gemeenschap worden genoemd als offers die God graag ziet (13,10-16).

Persoonlijke woorden

De laatste zinnen bevatten een oproep de leiders van de gemeente te gehoorzamen en voor de auteur te bidden (13,17-19). Volgt een innige zegenbede en lofprijzing van God (13,20-21). Helemaal aan het eind vraagt de schrijver aan zijn lezers zijn 'woord van aansporing' goed op te nemen, meldt hij dat Timoteüs is vrijgelaten, en brengt hij goede wensen over (13,22-25). In deze persoonlijke woorden komt het briefkarakter van Hebreeën tot uitdrukking. Wil men dit geschrift echter vooral als een preek of theologisch verhandeling zien, dan kan men verdedigen dat deze met het 'Amen' in Hebreeën 13,21 is afgerond en dat hieraan vervolgens nog enkele persoonlijke woorden zijn toegevoegd.

Schema van de hier geboden bespreking (in het besef dat de overgangen ook op andere plaatsen kunnen worden aangebracht)

I. Inleidende uiteenzettingen en aansporingen (1,1-6,20)

Aanhel (1,1-4)

Christus is boven de engelen verheven (1,5-13)

Aansporing om niet van de verlossing af te vallen (2,1-4)
Jezus' vernedering en kroning met luister en eer (2,5-18)
Jezus staat boven Mozes (3,1-6)
Aansporing om niet van Gods belofte af te vallen (3,7-4,13)
Jezus is de ware hogepriester (4,14-5,10)
Aansporing om Christus niet opnieuw te kruisigen (5,11-6,20)

II. De verlossing door het offer van Christus de hogepriester (7,1-10,18)
Jezus' priesterschap vergeleken met dat van Melchisedek (7,1-28)
Contrast tussen het eerste en het nieuwe verbond (8,1-9,10)
Christus heeft in het hemelse heiligdom verlossing bewerkt (9,11-28)
Christus' offer vergeleken met de vroegere offers (10,1-18)

III. Afsluitende beschouwing en aansporingen (10,19-13,25)
Aansporing om aan de belijdenis van Christus trouw te blijven (10,19-39)
De geloofsgetuigen van het oude verbond aan de lezers ten voorbeeld gehouden (11,1-40)
Aansporing om tegen de zonde te strijden (12,1-17)
Contrast tussen de Sinai en het hemelse Jeruzalem (12,18-29)
Enkele aansporingen en een bemoediging (13,1-9)
Laatste herinnering aan Jezus' dood en oproep lofoffers te brengen (13,10-16)
Afsluitende opmerkingen, lofprijzing en zegenwens (13,17-25)

Literatuur

- K. Backhaus, *Der Hebräerbrief* (Regensburger Neues Testament), Regensburg 2009
H. Feld, 'Der Hebräerbrief: Literarischer Form, religionsgeschichtlicher Hintergrund, theologische Fragen', in W. Haase (red.), *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt II*, 25, 4, Berlin/New York 1987, 3522-3601
L.T. Johnson, *Hebrews. A Commentary* (The New Testament Library), Louisville/London 2006
H.R. van de Kamp, J. van Bruggen, *Hebreeën. Geloven is volhouden* (Commentaar op het Nieuwe Testament, derde serie), Kampen 2010
M. Karrer, *Der Brief an die Hebräer* (Ökumenischer Taschenbuchkommentar zum Neuen Testament 20, 1-2), Gütersloh 2002, 2008
A. Vanhoye, *La structure littéraire de l'Épître aux Hébreux*, Parijs/Brugge 1963